

शोधप्रस्तावका प्रमुख अङ्गहरू**केशव भुसाल**

नेपाली शिक्षा विभाग,

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रि. वि. कीर्तिपुर

*keshabbhusal.tu@gmail.com***लेखसार**

प्रस्तुत लेख शोधप्रस्ताव र यसका प्रमुख अङ्गहरूको चर्चामा आधारित रहेको छ । यस लेखमा शोधप्रस्तावका विभिन्न अङ्गहरू : अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धान प्रश्न, प्राक्कल्पना, पूर्वकार्यको पुनरावलोकन, अध्ययनको औचित्य, अध्ययन विधि र प्रक्रिया, अध्ययनको परिसीमा, प्रमुख शब्दावलीको परिभाषालगायतको सूक्ष्म व्याख्या-विश्लेषण गरिएको छ । शोधप्रस्तावको परिचय दिनु, शोधप्रस्तावका अङ्गहरू प्रस्तुत गर्नु, शोधप्रस्तावका अङ्गहरूको चर्चा गर्नु प्रस्तुत लेखका मुख्य उद्देश्यका रूपमा रहेका छन् । यस लेखमा शोधप्रस्ताव र यसका अङ्गहरूको चर्चार्थ यसबारे व्याख्या-विश्लेषण गरिएका अङ्ग्रेजी तथा नेपाली सैद्धान्तिक सामग्रीहरूको सङ्कलन गरी आवश्यक कुराहरू ग्रहण गरिएको छ । प्रस्तुत लेखमा मूलतः गुणात्मक अनुसन्धान विधिको प्रयोग गरिएको छ । यस क्रममा पुस्तकालयीय कार्यका माध्यमबाट सोद्देश्यमूलक तरिकाले सामग्रीहरूको सङ्कलन गरिएको छ । यस लेखमा प्राप्त तथ्य एवम् सूचनाहरूको व्याख्या विश्लेषणका लागि व्याख्यात्मक, विश्लेषणात्मक एवम् समीक्षात्मक विधिको अवलम्बन गरिएको छ । जसका आधारमा शोधप्रस्ताव अनुसन्धानपूर्व आवश्यक शोधमार्गका रूपमा रहेको, हरेक अनुसन्धानमा शोधप्रस्ताव आरम्भिक कार्यका रूपमा रहेको, यसका विविध अङ्गहरूको उपयुक्त प्रस्तुतिले शोधकार्य सहज तरिकाले सम्पन्न गर्न सकिने अवस्था रहेको लगायतका निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रस्तुत लेखले शोधप्रस्ताव, यसका अङ्ग र यसको लेखनबारे जानकारी राख्न इच्छुक विद्यार्थी, शिक्षक, शोधार्थी, लेखक, तथा विषय विशेषज्ञलाई समेत आवश्यक कुराहरू ग्रहण गर्न सघाउने अपेक्षा गरिएको छ ।

प्रमुख शब्दावली : अनुसन्धान, भाषिक अनुसन्धान, शोधप्रस्ताव, शोधप्रस्ताव लेखन, शोधप्रस्तावका अङ्गहरू ।

अध्ययनको पृष्ठभूमि

अनुसन्धान कुनै खास विषय क्षेत्रको अध्ययन, व्याख्या एवम् विश्लेषण गरी नयाँ तथ्य पत्ता लगाउने कार्य हो । यसलाई अर्को शब्दमा शोध, गवेषण, अन्वेषण आदिका रूपमा पनि

उल्लेख गरिएको पाइन्छ। वस्तुतः यो कुनै विषय क्षेत्रसम्बन्धी निष्कर्षात्मक तथ्य पत्ता लगाउन गरिने गहन व्याख्या, विश्लेषण एवम् खोजसँग सम्बन्धित छ। यस किसिमको गवेषणात्मक कार्य गर्नुपूर्व आफूले गर्ने कार्यको बारेमा सम्बन्धित संस्थामा पूर्वयोजनात्मक रूपरेखा प्रस्तुत गर्नुपर्ने हुन्छ। जसलाई शोधप्रस्ताव वा अनुसन्धान प्रस्ताव भनिन्छ। यसमा अनुसन्धानकर्ताद्वारा अनुसन्धान कार्य किन र कसरी गर्ने भन्ने विषयमा आवश्यक कुराहरू उल्लेख गरिएको हुन्छ। यसलाई अनुसन्धानको समष्टिगत खाका वा अनुसन्धाताको शोधमार्गका रूपमा पनि व्याख्या गर्ने गरिन्छ।

वस्तुतः अनुसन्धानकर्ताद्वारा अनुसन्धान कार्य किन र कसरी गर्ने भन्ने विषयमा कुनै खास संस्थासमक्ष प्रस्तुत गर्न तयार गरिने योजना नै शोधप्रस्ताव हो। शोधप्रस्ताव वास्तविक अनुसन्धानभन्दा पहिले निर्माण गरिने एउटा योजना हो जसमा अनुसन्धान पूरा गर्न अपनाइने विभिन्न गतिविधिहरूको वर्णन गरिएको हुन्छ। अनुसन्धान प्रस्ताव शोध गराउने संस्थाको प्रारम्भिक जानकारी एवम् शोधकर्ताको पथ प्रदर्शनका लागि तयार गरिने कार्ययोजना हो (दाहाल र खतिवडा, २०६५ :४०८)। यसलाई कार्यान्वयन हुन बाँकी रहेको लिखित वर्णन वा अध्ययनको रूपरेखा पनि भन्ने गरिन्छ। शोधप्रस्तावलाई घरनिर्माण गर्नुभन्दा पहिले इन्जिनियरले तयार गरेको नक्सासँग तुलना गरी व्याख्या गर्न सकिन्छ। यसमा कुन विषयमा अनुसन्धान गर्ने, अनुसन्धानको उद्देश्य के हुने, तथ्याङ्क सङ्कलन कसरी गर्ने, तथ्याङ्कका स्रोत केकस्ता हुने, कुन सिद्धान्तको प्रयोग गरी केकसरी व्याख्या विश्लेषण गर्ने, केकति समय र केकति खर्चमा अनुसन्धान सम्पन्न गर्ने लगायतबारे विस्तृत लिखित योजना उल्लेख गरिएको हुन्छ। शोधप्रस्तावले योजनाबद्ध रूपमा शोधकार्य सञ्चालन गर्न सहयोग गर्दछ। यद्यपि यो असंशोधनीय वा अपरिमार्जनीय भने हुँदैन। यस सम्बन्धमा अपेक्षाकृत रूपमा चर्चा गरिएका लेखरचना उपलब्ध नभइरहेको वर्तमान स्थितिलाई हृदयङ्गम गरी प्रस्तुत अनुसन्धान गरिएको छ। प्रस्तुत अध्ययनमा शोधप्रस्तावसम्बद्ध विभिन्न अवयवहरूको सूक्ष्म समीक्षण गरिएको छ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक अनुसन्धानमा आधारित रहेको छ। यस लेखमा वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ। प्रस्तुत लेख तयारीका क्रममा पुस्तकालयीय कार्यका माध्यमबाट आवश्यक सामग्रीहरूको सङ्कलन गरिएको छ। यस लेखमा शोधप्रस्ताव र यसका अङ्गहरूबारे चर्चा गरिएका अङ्ग्रेजी र नेपाली सैद्धान्तिक सामग्रीहरूलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ। यस लेखमा सङ्कलित सामग्रीहरूको अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यहरूलाई सूक्ष्म रूपमा विश्लेषण गरी प्रस्तुत गरिएको छ।

व्याख्या विश्लेषण

शोधप्रस्तावका अङ्गहरू शीर्षकमा आधारित प्रस्तुत अध्ययनमा यससम्बद्ध सामग्रीको अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यलाई निम्नानुसारका विभिन्न उपशीर्षकहरूमा विभक्त गरी व्याख्या

विश्लेषण गरिएको छ :

शोधशीर्षक

शोधकार्यको शीर्षक चयन अनुसन्धानको आरम्भिक कार्य हो । शोधशीर्षकले अनुसन्धानको सम्पूर्ण सारलाई प्रतिबिम्बित गर्छ । यो स्पष्ट, विशिष्ट तथा संक्षिप्त हुनुपर्छ । शोधका सम्पूर्ण प्रक्रियाहरू यसै अनुरूप अभिनिर्देशित हुने भएकाले यो समस्यामूलक हुनुपर्दछ । शोधशीर्षकको चयन गर्दा आफ्नो रुचिको विषयलाई महत्व दिनुपर्छ । शोधक्षेत्रबाट शीर्षक चयन गर्दा सम्बन्धित विषयमा के कति कार्य भएका छन् तथा के कति कार्य हुन बाँकी छन् सो कुराको ख्याल गर्नुपर्छ । निरूपाधिक अनुसन्धानमा प्रायः शोधको शीर्षक शोधकर्ताले चयन गर्दै न यसमा संस्थाको निर्णयमा नै शोधशीर्षक चयन हुन्छ तर सोपाधिक अनुसन्धानमा शोधकर्ताको निर्णयमा नै शोधशीर्षक चयन हुन्छ । शोधकर्ताले कुनै खास विषयमा रहेको प्राज्ञिक जिज्ञासाको तार्किक समाधान दिने खालको शीर्षक चयनमा विचार पुऱ्याउनुपर्छ ।

अनुसन्धानको विषय/शीर्षक/समस्या पहिचानका लागि सहयोगी सामग्री

कुनै पनि अनुसन्धानको विषय शीर्षक वा समस्या छनोट गर्दा निम्न स्रोतहरू हेर्न सकिन्छः

१. पुराना अनुसन्धान प्रतिवेदन
२. विभिन्न प्रकाशन गृहका पत्रपत्रिका
३. सार्वजनिक प्रलेख
४. सम्बन्धित विषयका कृतिहरू
५. विविध सामग्री पाइने पुस्तकालय
६. इमेल, इन्टरनेट
७. प्राध्यापकहरूका सुझावहरू/सल्लाहहरू आदि ।

शोध शीर्षक चयन गर्दा निम्न लिखित पक्षमा ध्यान दिनु पर्छ :

- शोधशीर्षक शोधार्थीको अध्ययन एवम् पूर्वज्ञानको सीमाभित्र हुनु पर्छ ।
- यो छोटो, छरितो, सार्थक, चुस्त एवम् सरसल्लाह तथा निर्देशन पाउन सकिने खालको हुनु पर्छ ।
- यो समस्यापूर्ण तथा औचित्यपूर्ण हुनु पर्छ ।
- यसले अनुसन्धेय विषयलाई समेट्नु पर्छ ।
- यो शोधार्थीको रुचि अनुकूल तथा संस्थाको हितमा हुनु पर्छ ।
- यो शोधार्थीको शैक्षिक, प्राज्ञिक र आर्थिक, क्षमता तथा समय, श्रम, साधन तथा योग्यताको पहुँचभित्र हुनु पर्छ ।

- यसले समस्याको प्राज्ञिक पक्षलाई समेट्नु पर्छ ।
- यो संस्थाको प्राज्ञिक अनुशासनभिन्न हुनु पर्छ ।
- यो द्वैध अर्थ लाग्ने नभई स्पष्ट अर्थ दिने हुनु पर्छ ।

हरेक संस्था वा विभागका आ-आफ्नै अनुसन्धानगत क्षेत्र र प्रकृति हुन्छन् । सबै प्रकृतिका अनुसन्धेय विषयहरू सबै संस्थाअन्तर्गतका विभागहरूका लागि स्वीकार्य हुदैनन् । नेपाली भाषा शिक्षा विषयअन्तर्गतको शोधमा प्रचलित एवम् सम्भाव्य केही शोध क्षेत्रहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- नेपाली भाषा	- नेपालका विभिन्न राष्ट्रभाषाहरू
- नेपाली भाषाका भाषिकाहरू	- उच्च शिक्षामा नेपाली भाषाको स्थिति
- सञ्चार माध्यममा नेपाली भाषा	- नेपाली भाषापाठ्यक्रम
- नेपाली भाषापाठ्यपुस्तक	- नेपाली शिक्षण निर्देशिका
- नमुना अभ्यास	- पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण
- दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाशिक्षण	- व्यतिरेकी विश्लेषण
- त्रुटि विश्लेषण	- सङ्कथन विश्लेषण
- शैलीविज्ञान	- शब्दकोश
- अनुवाद विज्ञान	- शैक्षणिक व्याकरण
- बाल साहित्य	- डायस्पोरिक साहित्य
- प्रकरणार्थ विज्ञान	- लैङ्गिक अध्ययन
- समाजभाषिक अध्ययन	- शीलालेखको भाषा
- नागरिक बडापत्रको भाषा	- कोड परिवर्तन र कोड मिश्रण
- शिक्षण विधिको प्रयोग र प्रभावकारिता	- शिक्षक-विद्यार्थी अन्तरक्रिया
- शिक्षण सामग्रीको उपयोग र सान्दर्भिकता	- भाषिक मूल्याङ्कन
- उत्तरपुस्तिका परीक्षण	- अनौपचारिक शिक्षा
- भाषिक सक्षमता अध्ययन	

पठनबोध

श्रुतिबोध

सप्रसङ्ग व्याख्या

बुँदाटिपोट

अनुच्छेदलेखन

सारांश लेखन

उच्चारण

शब्दभण्डार

वाक्यरचना

निबन्ध लेखन

प्रतिवेदन

दैनिकी

जीवनी

टिप्पणी, आदि ।

भाषिक अनुसन्धानका अन्य क्षेत्र

- शिक्षण विधि/शिक्षण कार्यकलाप : कक्षागत तथा तुलनात्मक
- भाषा वा भाषिकाको तुलनात्मक अध्ययन
- नेपाली शिक्षणप्रति शिक्षकहरूको दृष्टिकोण/अभिवृत्ति/क्षमताको अध्ययन
- द्विभाषिक/बहुभाषिक कक्षामा नेपाली शिक्षणको अध्ययन
- एकभाषिक र द्विभाषिक विद्यार्थीहरूको भाषिक क्षमताको अध्ययन
- नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकका पाठ र अभ्यासहरूको अनुरूपताको अध्ययन
- नेपालका विभिन्न मातृभाषा र नेपाली भाषाका पाठ्यपुस्तकहरूको तुलनात्मक अध्ययन
- पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको पठनीयता, बोधगम्यता तथा पठन बानीको अध्ययन
- निजी प्रकाशनका नेपाली पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको अध्ययन
- अनौपचारिक शिक्षामा प्रयुक्त पाठ्यसामग्रीको अध्ययन
- खास कक्षाका विद्यार्थीहरूको आवधिक प्रगतिको अध्ययन
- भाषिक क्षमताका दृष्टिले समस्यापूर्ण वा विशेष विद्यार्थीको अध्ययन
- भाषाशिक्षणमा निरन्तर मूल्याङ्कन र यसको प्रभावकारिताको अध्ययन
- शिक्षकले अपनाउने शुद्धीकरणका तरिकाको अध्ययन
- तालिम प्राप्त र अप्राप्त शिक्षकको नेपाली शिक्षणको प्रभावकारिता अध्ययन
- अन्तर विश्वविद्यालयीय नेपाली भाषा शिक्षा पाठ्यक्रमको तुलनात्मक अध्ययन
- नेपाली भाषाका प्रशिक्षण कार्यक्रमको प्रभावकारिताको अध्ययन
- नमुना शब्दकोश निर्माण
- नमुना पाठ्यपुस्तक निर्माण
- पाठ्यसामग्रीको चयन र स्तरण
- बालभाषाको अध्ययन, आदि ।

अध्ययनको पृष्ठभूमि

अध्ययन गर्न लागिएको विषय वा शोध क्षेत्रको परिचयात्मक सन्दर्भसँग सम्बन्धित स्तम्भ नै अध्ययनको पृष्ठभूमि हो । अध्ययनको पृष्ठभूमि शोधप्रस्ताव तथा शोधपत्रका आरम्भमा राखिन्छ । यसमा शोध गर्न लागिएको विषयको परिचयात्मक सन्दर्भ समेट्ने गरिन्छ । यसअन्तर्गत शोधकर्ताले जुन विषयमा अनुसन्धान गर्न लागेको हो त्यस विषयको संक्षिप्त परिचय दिएर

अनुसन्धेय विषय वा शीर्षकलाई चिनाउनु पर्छ । यसमा शीर्षकलाई परिचित गराउने, समस्याको आधार खडा गर्ने, शीर्षकमा सरोकारवालाहरूको चाख सिर्जना गर्ने तथा शोधका विशिष्ट स्रोतहरूसम्म पुग्ने विषयवस्तु समावेश गर्नुपर्छ ।

अध्ययनको पृष्ठभूमिअन्तर्गत अनुसन्धान गर्न लागिएको विषयको परिचयका साथै त्यसको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, अध्ययनको आवश्यकता र उक्त विषय अध्ययनमा अनुसन्धानकर्ताको चासोको बारेमा चर्चा गरिन्छ । अध्ययनको पृष्ठभूमिको संरचनात्मक आयाम कति हुने भन्ने खासै मापदण्ड पाइँदैन तर संक्षिप्त र पूर्ण हुनु भने जरुरी हुन्छ । शोधप्रस्तावमा अनुसन्धान परिचय वा अध्ययनको पृष्ठभूमि राख्दा समस्याको सारांशगत परिचय मात्रै दिने गरिन्छ तर शोधपत्रमा भने प्राप्त परिणामको सूक्ष्म सङ्केत गर्नु आवश्यक पर्छ । यसअन्तर्गत अध्ययनीय विषयको विश्वपरिवेश, राष्ट्रिय परिवेश, क्षेत्रीय परिवेश हुँदै अध्ययनको क्षेत्रका बारेमा तथ्य प्रस्तुत गर्नुपर्छ । यसमा अनुसन्धान गर्न लागिएको समस्याको विहङ्गम दृष्टिकोणबाट प्रवेश गरी क्रमशः मुख्य समस्यामा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।

समस्याकथन

कुनै अनुसन्धानात्मक विषय क्षेत्रका एक वा एकभन्दा बढी कमीकमजोरीहरू वा कठिनाइको फैलावटलाई समस्या भनिन्छ । वस्तुतः जुन विषयमा अनुसन्धान गरिन्छ त्यसलाई नै अनुसन्धानको समस्या मानिन्छ । पूर्ण रूपमा व्याख्या नगरिएको, सन्देह रहेको, कसैद्वारा तथ्यपरक निष्कर्ष ननिकालिएको, चरहरूलाई परिभाषित नगरिएको, विषय र समाधानका बिच गहिरो खाडल रहेको एवम् जिज्ञासा राख्दा तर्कपूर्ण समाधान आउन सक्ने विषय नै समस्या हो । शर्मा र लुइटेल् (२०५२) का अनुसार शोधकर्ताद्वारा चयन गरिएको शोधशीर्षक अन्तर्गत मुख्य-मुख्य समस्या वा प्रश्नहरू र तिनको सम्भावित समाधान वा उत्तरहरू नै समस्याकथन हो । शोधप्रस्तावमा समस्याकथन भनेको अनुसन्धेय विषयको घोषणात्मक एवम् प्रश्नात्मक प्रस्तुति हो । यसमा अनुसन्धानका एकाधिक प्रश्नहरू राखिन्छन् । समस्याकथनअन्तर्गत अनुसन्धानको एउटा मूल प्रश्न तथा आवश्यक मात्रामा अन्य उपप्रश्नहरू राख्ने प्रचलन पाइन्छ । शोधकर्ताको सम्पूर्ण शोधकार्य यिनै प्रश्नहरूको तर्कपूर्ण तथा तथ्यपूर्ण समाधानमा केन्द्रित हुन्छ । समस्याकथनले शोधका उद्देश्यहरू निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकाले शोधकर्ता यसमा सचेत हुनुपर्छ । समस्याकथनअन्तर्गत प्रस्तुत गरिएका प्रश्नात्मक विषयले समाधानका उपायहरूलाई समेत सङ्केत गरेको हुनुपर्छ । यसमा के कुराको जानकारी छैन, कुन विषय क्षेत्रको खोजी आवश्यक छ, र केको बारेमा खोजी गर्न लागिएको हो, स्पष्ट पार्नुपर्छ । समस्याहरू निर्माण गर्दा आयाम तथा मात्रा के कति हुने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था छैन । त्यसैले आवश्यकता अनुसार यसलाई प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

समस्याकथनका उदाहरण निम्नानुसार छन् :

(क) माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकको निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरू केकस्ता छन् ?

- (ख) उक्त तहका निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरूको स्रोत केकस्तो छ ?
- (ग) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरू कुनकुन पदवर्गसंग सम्बन्धित छन् ?
- (घ) निबन्ध विधाका शब्दहरूको बनोट केकस्तो रहेको छ ?
- (ङ) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूको अनुपात केकस्तो छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

अनुसन्धानको विषयसंग सम्बन्धित रही तयार गरिएका समस्याहरूको प्राज्ञिक समाधान गर्न प्रस्तुत गरिने कथन नै अध्ययनको उद्देश्य हो । शोधप्रस्तावमा उद्देश्यहरू सामान्य र विशिष्ट गरी दुई प्रकारले प्रस्तुत गर्ने गरिन्छ । अनुसन्धानलाई समाष्टिगत रूपमा समेट्ने गरी एउटा सामान्य उद्देश्य राख्ने गरिन्छ, भने तत्पश्चात निर्मित समस्यालाई समाधान गर्ने गरी विशिष्ट उद्देश्य राख्ने गरिन्छ । सामान्य उद्देश्यलाई बृहत ढङ्गबाट समस्त अनुसन्धान क्षेत्र समेट्ने गरी एउटा वाक्यांशमा प्रस्तुत गरिन्छ, भने सामान्य उद्देश्यलाई पुरा गर्न दुई वा दुई भन्दा बढी विशिष्ट उद्देश्यको निर्माण गरिन्छ । एउटा विशिष्ट उद्देश्यले एउटा मात्रै समस्या समाधान गर्नु पर्दछ । उद्देश्य विशिष्ट, मापनीय, विश्वसनीय तथा दोहोरो अर्थ नलाग्ने गरी तयार गर्नुपर्छ । शोधप्रस्तावमा समस्या शीर्षकमा केन्द्रित हुन्छ, भने उद्देश्य समस्यामा केन्द्रित हुन्छ ।

उद्देश्यका केही उदाहरण निम्नानुसार रहेका छन् :

- (क) माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकको निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरूको अध्ययन गर्नु
- (ख) उक्त तहका निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरूको स्रोत पत्ता लगाउनु
- (ग) उक्त तहका निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूको पदवर्ग पहिचान गर्नु
- (घ) निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरूको बनोट छुट्याउनु
- (ङ) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूको अनुपात विश्लेषण गर्नु ।

अनुसन्धान प्रश्न

अनुसन्धानमा अनुसन्धान प्रश्नले अनुसन्धेय विषयवस्तुलाई सूक्ष्म रूपमा उल्लेख गरिने प्रश्नात्मक प्ररूपलाई जनाउँदछ । यसलाई कतिपयले समस्याकथनका रूपमा व्याख्या गर्ने गरेका भए पनि समस्याकथन र अनुसन्धान प्रश्नमा भिन्नता हुन्छ । यसको प्रयोगव्यवहार समस्याकथनपछि कि उद्देश्यकथनपछि भन्नेमा पनि मतभेद रहेको पाइन्छ । मात्रात्मक दृष्टिमा एक उद्देश्यका एकाधिक (कम्तीमा तीन वटा) अनुसन्धान प्रश्न रहनुपर्ने मानिन्छ । यस आधारमा अनुसन्धान प्रश्न उद्देश्यकथनपछि राख्नु उपयुक्त हुन्छ । यसमा सङ्क्षिप्त रूपमा अनुसन्धानात्मक प्रश्न उल्लेख गरिएको हुन्छ । जस्तै:

- (क) माध्यमिक नेपाली निबन्ध विधामा कस्ता शब्दहरू प्रयुक्त छन् ?

- (ख) के माध्यमिक नेपाली निबन्धमा प्रयुक्त शब्दहरू विभिन्न स्रोतका छन् ?
- (ग) उक्त तहका निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरू केकस्ता वर्गका छन् ?
- (घ) निबन्ध विधामा समाविष्ट शब्दहरूको बनोट कस्तो छ ?
- (ङ) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूको केकति अनुपातमा छन् ?
- (च) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूले निबन्धमा केकस्तो भूमिका निर्वाह गरेका छन् ?
- (छ) निबन्धमा विभिन्न स्रोत, वर्ग र बनोटका शब्दहरूको प्रयोग नगर्दा के फरक पर्छ ?
- (ज) निबन्ध विधामा प्रयुक्त शब्दहरूले केकस्तो कार्य सम्पादन गरेका छन् ? आदि ।

प्राक्कल्पना

शोधकार्यको थालनी गर्दा शोधकर्ताले जुन परिणामको अनुमान गरेको हुन्छ त्यसैलाई प्राक्कल्पना वा परिकल्पना भनिन्छ । अन्वेषणात्मक एवम् अप्रयोगात्मक प्रकृतिका अनुसन्धानमा परिकल्पना निर्माण तथा यसको परीक्षण आवश्यक हुँदैन । प्रयोगात्मक अनुसन्धानमा परिकल्पना निर्माण र यसको परीक्षण आवश्यक हुन्छ । प्रयोगात्मक प्रकृतिका अनुसन्धानमा चरहरूबिच सम्बन्ध छ अथवा छैन भन्ने मान्यतामा आधारित रही निश्चित सिद्धान्त निर्माण गर्नुपर्छ जसलाई परिकल्पना भनिन्छ । परिकल्पना सहसम्बन्धात्मक, निर्देशनात्मक, कारणात्मक, शून्य र वैकल्पिक गरी पाँच प्रकारका हुन्छन् । यीमध्ये प्रयोगात्मक प्रकृतिका भाषिक अनुसन्धानमा वैकल्पिक र शून्य प्राक्कल्पना निर्माण गरी परीक्षण गरिन्छ ।

- वैकल्पिक प्राक्कल्पना : वैकल्पिक प्राक्कल्पनाले चरहरूबिच समानता नरहेको तथा तिनीहरूबिच एकभन्दा अर्को ठूलो, राम्रो आदिजस्तो अन्तर देखाउँछ । जस्तै : *विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधि प्रयोग गरी शिक्षण गरिएका र नगरिएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिबिच तात्त्विक भिन्नता छ* । वैकल्पिक परिकल्पनाले चरहरूबिचमा समानता छैन, सम्बन्ध स्थापित गर्नु गलत हो र यदि सक्छौ भने मलाई गलत सावित गर भन्ने मान्यता राख्छ (दाहाल र खतिवडा, २०६५ : १४५) ।
- शून्य प्राक्कल्पना : शून्य प्राक्कल्पनाले चरहरूबिच समानता रहन्छ तथा तिनीहरूबिचको अन्तर शून्य छ भन्नेकुरा देखाउँछ । जस्तै : *विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि प्रयोग गरी शिक्षण गरिएका र नगरिएका विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिबिच तात्त्विक भिन्नता छैन* । शून्य प्राक्कल्पनाले चरहरूबिच सम्बन्ध हुन्छ भन्ने कुरा गलत हो र यदि सक्छौ भने मलाई गलत सावित गर भन्ने मान्यता राख्छ (दाहाल र खतिवडा, २०६५ : १४५) ।

बेस्ट एन्ड कान (१९९९) का अनुसार अध्ययन परिमाणात्मक छ र त्यसमा परिकल्पना परीक्षण गर्नुपर्ने छ भने अनुसन्धान प्रश्न राखी परिकल्पनाको उल्लेख गर्नुपर्छ । हाम्रो सन्दर्भमा अनुसन्धान प्रश्न नराखी अनुसन्धेय उद्देश्यको लगत्तै परिकल्पना प्रस्तुत गर्ने प्रचलन पाइन्छ ।

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन

पूर्वकार्यको पुनरावलोकनलाई पूर्वकार्यको समीक्षा, सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन, पूर्वअध्ययनको समीक्षा, पूर्वकार्यको विवरण, पूर्वकार्यको अध्ययन तथा पूर्वकार्यको चर्चा पनि भन्ने गरिएको पाइन्छ। यी सबैमध्ये अनुसन्धानमा प्रभावकारी हुने शब्द भने पूर्वकार्यको पुनरावलोकन नै हो। सम्बन्धित विषयमा आफूभन्दा पहिले गरिएका कार्यहरूलाई पूर्वकार्य भनिन्छ। शोधसँग सम्बन्धित विषयमा केकति कार्य वा अध्ययन भएका छन् तिनको संक्षिप्त समीक्षात्मक टिप्पणी गर्नुलाई पूर्वकार्यको पुनरावलोकन भनिन्छ। यसले समान शीर्षकमा हुन सक्ने सम्भावित पुनरावृत्तिलाई रोकेर शोधको मौलिक पक्षलाई सुरक्षित राख्दछ। यसमा सम्बन्धित क्षेत्रका ग्रन्थहरू, पुस्तकहरू, पत्रपत्रिकाहरू, जर्नलहरू, लेखहरू, शोधपत्रहरू एवम् शोधप्रबन्धहरूको अध्ययन गरिन्छ। सरकारका नीतिहरू, ऐन, नियमावली, नियम, संविधान आयोगका प्रतिवेदनहरू भने पूर्वकार्यको पुनरावलोकनका विषय हुँदैनन्।

पूर्वकार्यको पुनरावलोकन अनुसन्धानका क्रममा चार चरणमा गरिन्छ : शोधशीर्षक चयन गर्दा, शोधप्रस्ताव तयार गर्दा, मूल अनुसन्धान गर्दा र सन्दर्भ सामग्री सूची तयार गर्दा। त्यसैले पूर्वकार्यको पुनरावलोकनलाई शोध कार्यको निरन्तर प्रक्रियाका रूपमा लिन सकिन्छ। अनुसन्धानकर्ताको भनाइलाई स्थापित गर्नका लागि अध्ययनकर्ताले गर्दै गरेको अनुसन्धान कसैले गरेको छैन वा गरेको भए पनि त्यसमा विश्वास छैन वा भएमा कमीकमजोरीहरू छन् भन्नका निम्ति पूर्वकार्यको पुनरावलोकन आवश्यक पर्छ। ऐतिहासिक प्रकृतिका अनुसन्धानबाहेकका विषयमा पूर्वकार्यको पुनरावलोकन गर्दा अध्ययन अवधिभन्दा मूलतः १० वर्ष अगाडिसम्मका कार्यहरूको मात्रै पुनरावलोकन गर्नु उपयुक्त मान्न थालिएको छ। प्रकाशनको प्रकृतिअनुसार पूर्वकार्यको पुनरावलोकन गर्ने ढाँचा फरक-फरक हुन्छ। पुस्तकहरू, जर्नलहरू तथा शोधपत्र एवम् शोधप्रबन्धहरूको पुनरावलोकन गर्दा फरक-फरक ढाँचा अपनाउनु पर्छ। पुस्तकहरूको पुनरावलोकन गर्दा विषयवस्तुको सङ्केत कसरी गरिएको छ, सो कुरा आफ्नो अनुसन्धानसँग के कति मेल खान्छ भन्ने कुरा खुलस्त पार्नुपर्छ। त्यसैगरी जर्नलभित्रका लेखहरूको पुनरावलोकन गर्दा सम्बन्धित विषयप्रति लेखकको टिप्पणी के छ, विषयको व्याख्या कसरी गरिएको छ, एवम् लेखकको दृष्टिकोण कसरी अवतरित भएको छ, सो कुरा उल्लेख गरी अवलोकनकर्ताले लेखका सीमाहरू के-के भेटिए सोसमेत स्पष्ट पार्नुपर्छ। शोधपत्र वा शोधप्रबन्धको पुनरावलोकन गर्दा शोधशीर्षक, शोधउद्देश्य, अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया, मुख्य प्राप्ति तथा अवलोकनकर्ताको टिप्पणी वा समीक्षालाई क्रमिक रूपमा उल्लेख गर्नुपर्छ। APA पद्धतिअनुसार जुनसुकै विषयको पुनरावलोकन गर्दा लेखक वा शोधकर्ताको थर सुरुमा उल्लेख गर्नुपर्छ। लगत्तै कोष्ठकमा प्रकाशन मिति राख्नुपर्छ।

पूर्वकार्यको पुनरावलोकनका लागि सामग्रीहरू अनुसन्धान केन्द्रको पुस्तकालय, क्याम्पस पुस्तकालय, विश्वविद्यालयको पुस्तकालय, सार्वजनिक पुस्तकालय, ई-पुस्तकालयजस्ता क्षेत्रबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ। प्रकाशित पुस्तकहरू, शोधपत्र तथा शोधप्रबन्धहरू, अनुसन्धानात्मक

लेखहरू, जर्नलमा प्रकाशित लेखहरू, कार्यपत्रहरू, पत्रपत्रिकाहरू, इन्टरनेट, फेसबुक, टेलिभिजनजस्ता विषयक्षेत्रहरूबाट प्राप्त विषयवस्तुको पुनरावलोकन गर्न सकिन्छ ।
वस्तुतः पूर्वकार्यको पुनरावलोकन गर्दा निम्नलिखित विषयमा ध्यान दिनु पर्छ :

- (क) आफ्नो अध्ययनसँग सम्बन्धित सामग्रीहरू सङ्कलन गर्ने,
- (ख) अध्ययन गर्ने क्रममा सङ्कलित सामग्रीहरू जस्तै : प्रतिवेदन, स्नातकोत्तर शोध, विद्यावारिधि शोध, कृति, शैक्षिक प्रतिवेदन, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक आदिलाई तिनको प्रकृति हेरी मिल्दा प्रकृतिका सामग्रीलाई एउटा शीर्षकमा राख्ने,
- (ग) यिनीहरूको अध्ययनपछि सामग्रीलाई कालक्रममा राख्ने,
- (घ) कालक्रममा सूचीबद्ध गरिएका सामग्रीलाई क्रमशः अध्ययन गर्दै जाने,
- (ङ) एउटै वर्षमा प्रकाशित कृति एकभन्दा बढी भएमा कोष्ठकभित्र क, ख, ग आदि सङ्केत दिने,
- (च) पूर्वकार्यको अध्ययन गर्दा एउटा कार्यको विवरण कम्तीमा एकदेखि तीन अनुच्छेदसम्म हुन सक्ने । पहिलो अनुच्छेदमा कार्यको परिचय र दोस्रो अनुच्छेदमा त्यसबारे समीक्षा वा टिप्पणी लेखिनु राम्रो मानिने । यी सबै कुराहरूलाई एउटै अनुच्छेदमा पनि लेख्न सकिने,
- (छ) पूर्वकार्यको विवरणपछि सम्बन्धित साहित्यका सबल र दुर्बल पक्ष देखाउदै टिप्पणी समेत गर्ने,
- (ज) पूर्वअध्ययनको पुनरावलोकनको अन्त्यमा त्यस अध्ययनले आफ्नो अध्ययनलाई केकति सहयोग गर्दछ र त्यो अध्ययन आफ्नो अध्ययनभन्दा केकति कारणले भिन्न छ भन्ने कुरा उल्लेख गर्ने ।

पूर्वकार्य पुनरावलोकनको नमुना :

गिरी (२०५३) द्वारा *मेरो नेपाली किताब ४ मा प्रयुक्त शब्दभण्डारको विश्लेषण* शीर्षकमा शोधकार्य गरिएको छ । उनको शोधमा निर्दिष्ट पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई स्रोत र पदवर्गका आधारमा अध्ययन, विश्लेषण गरिएको छ । व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक अध्ययन विधिमा आधारित उनको अध्ययनबाट कक्षा ४ को नेपाली किताब शब्दभण्डारका दृष्टिले व्यावहारिक नरहेको, कठिन शब्दहरूको बाहुल्यता रहेको, शब्दवर्गमा नाम र अव्यय शब्दहरू सन्तोषजनक रहे पनि क्रियापदको प्रयोग सन्तोषजनक नरहेको लगायतका निष्कर्ष निकालिएको छ । उनको अध्ययनमा बनोटका दृष्टिले शब्दभण्डारको अध्ययन गरिएको छैन । साथै पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अनुपात विश्लेषण गरिएको छैन ।

अध्ययनको औचित्य वा महत्त्व

औचित्यले अध्ययन उचित हुन सक्ने आधार, उपयुक्तता तथा सुहाउदोपनलाई सङ्केत गर्दछ भने महत्त्वले अध्ययनको उपयोगिता, जरुरत वा आवश्यकतालाई सङ्केत गर्दछ । शोधप्रस्ताव तथा शोधपत्रमा महत्त्वभन्दा औचित्य शब्दको प्रयोग गर्ने प्रचलन बढी पाइन्छ । यद्यपि आजभोलि शोधपत्रमा महत्त्वलाई पनि स्थान दिन थालिएको छ । अनुसन्धाताले अध्ययनको

औचित्य पुष्टि गर्दा अध्ययन गर्न लागिएको विषयले सम्बन्धित क्षेत्रमा केकस्तो योगदान दिन सक्छ, प्राप्त नतिजाबाट कुनकुन व्यक्ति तथा क्षेत्र लाभान्वित तथा प्रभावित हुन सक्छन्, अध्ययनका सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक उपयोगिता केके हुन सक्छन्, अध्ययनले अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा के असर पार्न सक्छ लगायतका जिज्ञासाको समन गर्नमा ध्यान दिनुपर्छ । यसले सुरु गर्न लागिएको अनुसन्धानले खोज गर्न लागिएको विषयमा निहित ज्ञानलाई प्रशोधन, सुधार एवम् विस्तार गर्न कसरी मद्दत पुर्याउँछ भन्ने विषयलाई प्रस्ट पार्नुपर्छ । वस्तुतः अध्ययनको औचित्यले निम्न लिखित प्रश्नको उत्तर दिनुपर्छ :

- अध्ययन किन महत्वपूर्ण छ ?
- अध्ययन केका लागि महत्वपूर्ण छ ?
- अध्ययनपछि केकस्ता फाइदाहरू हुन सक्छन् ?

यसअन्तर्गत शोधकार्यका प्राज्ञिक एवम् अनुसन्धानात्मक उपयोगितालाई प्रकाश पार्नुपर्दछ । अनुसन्धान गुणात्मक तथा परिमाणात्मक हुन सक्छ । गुणात्मक अनुसन्धानमा अध्ययनको औचित्य पुष्टि गर्दा सैद्धान्तिक तथा प्राज्ञिक दृष्टिले किन औचित्यपूर्ण छ त्यसको सङ्केत गर्नुपर्छ भने परिमाणात्मक अनुसन्धानमा चरहरूबिचको सम्बन्ध वा भेदको अध्ययनबाट प्राप्त नजाले के असर पुर्याउँछ सोको सङ्केत गर्नुपर्छ ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अनुसन्धान मूलतः दुई प्रकारका हुन्छन् : परिमाणात्मक र गुणात्मक । सङ्ख्यात्मक तथ्याङ्कलाई केन्द्रीय महत्त्व दिई त्यसैका आधारमा अनुसन्धेय कार्य गर्नुलाई परिमाणात्मक अनुसन्धान भनिन्छ । यसमा विषयगत तथ्यलाई स्थान दिइँदैन । यसको ठीक विपरीत सङ्ख्यात्मक तथ्याङ्कलाई महत्त्व नदिई विषयगत तथ्यलाई केन्द्रीय महत्त्व दिएर गरिने अनुसन्धानलाई गुणात्मक अनुसन्धान भनिन्छ । गुणात्मक अनुसन्धान मानवीय घटना, स्थान, अन्तर्क्रिया, संवाद, अवलोकन आदिसँग सम्बन्धित हुन्छ । जुनसुकै प्रकृतिको अनुसन्धानको लागि पनि अध्ययन विधि तथा प्रक्रियाको निर्धारण अवश्यक हुन्छ । अनुसन्धानलाई उद्देश्यमूलक निष्कर्षमा पुर्याउन अपनाइने नमुना छनोट, तथ्याङ्क सङ्कलन र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्ने प्रक्रियाको समष्टिगत खाकालाई अनुसन्धान पद्धति वा विधि भनिन्छ । अनुसन्धानको क्रममा प्रयोग गरिने अनुसन्धान ढाँचा, अनुसन्धान विषय, जनसङ्ख्या पहिचान, नमुना छनोट, तथ्याङ्क र तिनका स्रोतहरू, तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया, तथ्याङ्कको मानकीकरण, तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण जस्ता पक्षहरूको निर्धारण यसमा गरिएको हुन्छ । यसमा तथ्याङ्क सङ्कलनका उपकरणलाई विस्तृत ढङ्गमा प्रस्तुत गरिन्छ । यसले अनुसन्धानको तरिकालाई स्पष्ट पार्दछ । अध्ययन विधि तथा प्रक्रियाभिन्न निम्न लिखित पक्षलाई स्पष्ट पार्नुपर्छ :

- दर्शनशास्त्रीय आधार : दर्शनशास्त्रका विभिन्न भेदमध्ये आफ्नो अनुसन्धान कुनसँग सम्बन्धित हो, खुलाउनुपर्छ ।

- अनुसन्धान ढाँचा : अनुसन्धान प्रक्रियाको समग्र सन्दर्भ यसअन्तर्गत समेटिनुपर्छ ।
- जनसङ्ख्या पहिचान : अध्ययनीय विषयवस्तुअनुसार जनसङ्ख्या निर्धारणको सङ्केत गर्नुपर्छ ।
- नमुना छनोट : नमुना छनोटका निश्चित तरिका वा प्रक्रियामध्ये कुन तरिकाद्वारा नमुना छनोट गर्ने हो सोकुरा प्रस्टसँग खुलाउनुपर्छ ।
- पूर्वपरीक्षण : अध्ययनको प्रकृतिअनुसार केही समूहमा पूर्वपरीक्षण गरेर मात्र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया : यसअन्तर्गत सङ्कलन गरिने तथ्याङ्कको प्राथमिक र द्वितीयक स्रोत उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- धारणात्मक वा सैद्धान्तिक रूपरेखा : अध्ययनीय विषयक्षेत्रको अध्ययन कसरी सम्पन्न गर्ने हो सोको धारणात्मक एवम् सैद्धान्तिक रूपरेखा उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण : प्राप्त तथ्याङ्कको व्याख्या विश्लेषण केकसरी (प्रतिशत, मानक विचलन, जेड टेस्ट वा अन्य तरिका) गर्ने हो, तथ्यको प्रस्तुति केकसरी -शाब्दिक तरिका, तालिका, आरेख वा अन्य तरिका) गर्ने हो भन्नेबारे स्पष्ट खुलाउनुपर्छ ।

अध्ययनको परिसीमा

अङ्ग्रेजी शब्द **limitation** को नेपाली रूपान्तरण सीमा हो भने **delimitation** को नेपाली रूपान्तरण परिसीमा हो । यी दुबैलाई भाषिक अनुसन्धानकर्ताहरूले समानार्थी अवधारणामा प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ, तर यी दुबैबीच सूक्ष्म भेद रहेको छ । अनुसन्धानका क्षेत्रमा सीमालाई एउटा प्रक्रियाका रूपमा व्याख्या गरिन्छ । वस्तुतः अनुसन्धान कार्य थालिसकेपछि अनुसन्धानकर्तालाई तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा आइपरेका अप्ठ्यारा वा समस्यालाई सीमाका रूपमा लिइन्छ । यसलाई अनुसन्धानकर्ताले समाधान गर्न नसकेमा कसैको सहयोग लिनुपर्ने हुन्छ । अनुसन्धानका क्षेत्रमा परिसीमालाई अनुसन्धानको पूर्ववर्ती वा अग्रिम कार्यका रूपमा लिइन्छ । वस्तुतः अनुसन्धानकर्ताले अध्ययन गर्नुपूर्व वा अध्ययन क्षेत्रमा जानुपूर्व केके मात्र अध्ययन गर्ने भनी उल्लेख गरेको विवरण वा विषयवस्तुको घेराबन्दीलाई परिसीमा भनिन्छ ।

अनुसन्धानमा सीमा अध्ययनकर्ताको नियन्त्रणबाहिर हुन्छ भने परिसीमा अध्ययनकर्ताको नियन्त्रणमा हुन्छ । अनुसन्धाताले अध्ययनीय शीर्षक, समग्र जनसङ्ख्या, परिवेश, विषय क्षेत्र, विधि, नमुनाको आकार एवम् तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रियाजस्ता पक्षहरूलाई खण्डखण्ड गरेर परिसीमन गर्नु पर्दछ । अध्ययनको सीमा राख्नुपर्दा शोधपत्रमा भावी अनुसन्धानका लागि

सम्भाव्य शीर्षकहरूभन्दा अगाडि राख्नु उपयुक्त हुन्छ । जहाँ आफूले शोधकार्यका क्रममा समेट्न नसकेका कुराहरू उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

प्रमुख शब्दावलीको परिभाषा

शोधप्रस्तावमा कतिपय शब्दावलीहरू कठिन, दुर्बोध्य वा व्याख्याबाट मात्र बुझिने प्रकृतिका हुन्छन् । त्यस्ता शब्दावलीहरूको परिचय वा परिभाषा दिदा पाठकलाई सजिलो पर्ने हुन्छ । त्यसैले शोध क्षेत्रसँग सम्बन्धित वा शोध उद्देश्यसँग सम्बन्धित मुख्य शब्दावलीहरूको परिचय दिनु उपयुक्त मानिन्छ । जस्तै :

आख्यान : सामान्य अर्थमा कुनै कुराको बयान, वर्णन वा वृत्तान्तलाई आख्यान भनिए पनि साहित्यिक सन्दर्भमा यसले काल्पनिक घटना, चरित्र आदिको व्याख्यायुक्त रचना विशेषलाई जनाउँदछ । यसको स्वरूप गद्य-पद्य दुवै खालको हुन्छ ।

सङ्कथन : मौखिक, लिखित वा साङ्केतिक भाषामा व्यक्त अभिव्यक्तिको सन्दर्भपरक सग्लो स्वरूपलाई सङ्कथन भनिन्छ । यो लघु, मध्यम र बृहत् आकारको हुन्छ । यसमा संसक्ति र संयुक्ति युक्तिको प्रयोग पाइन्छ । जसमध्ये संसक्ति युक्तिले संरचनात्मक जोडकको र संयुक्ति युक्तिले आर्थी संयोजनको भूमिका निर्वाह गरेका हुन्छन् ।

संसक्ति : सङ्कथनमा वाक्यीय (जटिल), अन्तर्वाक्यीय सम्बन्ध दर्साउन आउने भाषिक युक्तिलाई संसक्ति भनिन्छ । संसक्तिले कथ्य वा लेख्य पाठभित्रका भाषिक एकाइ (वाक्यहरू) लाई परस्परमा सम्बन्धित तुल्याउने कार्य गर्दछ । यसलाई साङ्कथनिक सम्बन्ध निर्माणका लागि आवश्यक साधनहरूको समूहका रूपमा पनि परिभाषित गर्न सकिन्छ ।

संयुक्ति : सङ्कथनमा प्रस्तुत भाषिक अभिव्यक्ति वा विचारका विचको आर्थी सम्बन्धलाई संयुक्ति भनिन्छ । संयुक्तिले सङ्कथनमा व्यक्त अभिप्रायको आनुक्रमिक शृङ्खलालाई जनाउँदछ । यसलाई कथ्य वा लेख्य भाषिक सञ्चारमा गतिशील प्रक्रियाबाट प्रतिबिम्बित हुने युक्तिका रूपमा परिभाषित गरिएको पाइन्छ । यसले भाषिक पाठको मुख्य धारणा र तदन्तर्गतका विविध आशयको निरन्तरतालाई दर्साउँदछ ।

शोधपत्रको रूपरेखा

शोधप्रस्तावमा शोधपत्रको रूपरेखालाई शोधकार्यपश्चात् तयार पारिने शोधपत्रको प्रारम्भिक खाकाका रूपमा लिइन्छ । यसमा शोधकार्यलाई निम्नानुसार सङ्गठित गरिनेछ, भनी उल्लेख गरिएको हुन्छ । जस्तै:

परिच्छेद एक : शोध परिचय

परिच्छेद दुई : पूर्वकार्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक अवधारणा

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

परिच्छेद चार : व्याख्या-विश्लेषण

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र उपादेयता

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिशिष्ट (आवश्यक भएमा)

व्यक्तित्व (आवश्यक भएमा)

(शोधपत्रको रूपरेखाअन्तर्गतको चौथो परिच्छेदलाई आवश्यकतानुसार विभिन्न उपशीर्षकहरूमा वर्गीकृत गरेर थप परिच्छेदको सृजना गर्नसमेत सकिन्छ। शोधप्रस्तावमा शोधपत्रको रूपरेखा अनिवार्य भए पनि शोधपत्रमा भने यो अनिवार्य हुँदैन।)

निष्कर्ष

समग्रतः कुनै पनि अनुसन्धानकर्ता वा शोधार्थीद्वारा अनुसन्धान कार्य किन र कसरी गर्ने भन्ने विषयमा कुनै खास संस्थासमक्ष प्रस्तुत गर्न तयार गरिने योजनालाई शोधप्रस्ताव भनिन्छ। शोधप्रस्ताव वास्तविक अनुसन्धानभन्दा पहिले निर्माण गरिने एउटा योजनाका रूपमा देखापर्छ। जसका आधारमा अनुसन्धानको समग्र प्रक्रिया अगाडि बढ्दछ। अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याकथन, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धान प्रश्न, प्राक्कल्पना, पूर्वकार्यको पुनरावलोकन, अध्ययनको औचित्य, अध्ययन विधि र प्रक्रिया, अध्ययनको परिसीमा, प्रमुख शब्दावलीको परिभाषालगायतका अङ्गहरू अनुसन्धान प्रस्ताव वा शोधप्रस्तावका महत्वपूर्ण अङ्गका रूपमा रहेका हुन्छन्। यी विभिन्न अङ्गहरूअन्तर्गत लेखिने कुराहरू आफ्नो अनुसन्धान क्षेत्र तथा निश्चित मापदण्डमा आधारित हुन्छन्। नेपाली भाषा शिक्षा विषयअन्तर्गत नेपाली भाषा, नेपालका विभिन्न राष्ट्रभाषाहरू, नेपाली भाषापाठ्यक्रम, भाषापाठ्यपुस्तक, शिक्षण निर्देशिका, दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाशिक्षण, व्यतिरेकी विश्लेषण, त्रुटि विश्लेषण, सङ्कथन विश्लेषण, शैलीविज्ञान, शब्दकोश अध्ययन, शैक्षणिक व्याकरण, बाल साहित्य, डायस्पोरिक साहित्य अध्ययन आदि विभिन्न क्षेत्रहरू अनुसन्धेय विषय क्षेत्रका रूपमा रहेका छन्। यी विभिन्न क्षेत्रमा आधारित रहेर नेपाली भाषा शिक्षाको क्षेत्रमा शोधप्रस्ताव तयार गरी अध्ययन गर्न सकिने स्थिति रहेको छ।

सन्दर्भ सूची

अमेरिकन साइकलजिकल एसोसिएसन (सन् २००९) *पब्लिकेशन म्यानुअल अफ द अमेरिकन साइकलजिकल एसोसिएसन* (छैटौँ सं), वासिङ्टन, डी. सी. : अथर।

कुमार, रञ्जित (सन् २००९), *रिसर्च मेथोडोलोजी अ स्टेप बाइ स्टेप गाइड फर बिगिनर्स*, अस्ट्रेलिया : पियर्सन एजुकेसन।

Spandan Peer-Reviewed Journal Year: 13 Vol.13 Issue: 2 December 2023

गिफर्ट, आर. पी. (सन् १९९९), प्याराडायम्स एन्ड रिसर्च मेथड्स, रिसर्च मेथड डिभिजन फोरम, 4, aom.pace.edu/rmd ।

डेन्जिन, के. एन. एम. र लिङ्कन, एस. आइ. (सम्पा.) (सन् २००५), *द सेज हेन्डबुक अफ क्वालिटेटिभ रिसर्च*, लन्डन : सेज पब्लिकेसन ।

दाहाल, पेशल र सोमप्रसाद खतिवडा (२०६५), *अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स ।

नुनन, डेविड (सन् १९९२), *रिसर्च मेथड्स इन ल्याङ्ग्वेज लर्निङ*, क्याम्ब्रिज : क्याम्ब्रिज प्रेस ।

नोबिकोब एलेक्जेन्डर एम. एन्ड नोबिकोब डिमाइट्री ए. (सन् २०१३) *रिसर्च मेथडलजी फ्रम फिलोसफी अफ साइन्स टु रिसर्च डिजाइन*, न्यूयोर्क : सिआरसी प्रेस ।

बन्धु, चूडामणि (२०५२), *अनुसन्धान तथा प्रतिवेदनलेखन*, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

मार्टिन्स, एम. डी. (सन् २०१५), *रिसर्च एन्ड इभालुएसन इन एजुकेसन एन्ड साइकलजी इन्टिग्रेटेड डाइभर्सिटी विथ क्वालिटेटिभ, क्वालिटेटिभ एन्ड मिक्स मेथड्स*, लन्डन : सेज पब्लिकेसन ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्र लुइटेल् (२०५२), *शोधविधि*, काठमाडौं : साभा प्रकाशन ।